

Kansalliskirjaston lausunto luonnoksesta valtioneuvoston kulttuuripoliittiseksi selonteoksi **LUONNOS**

Viite: VN/30163/2023

Yleistä

Kuten luonnoksessa valtioneuvoston kulttuuripoliittiseksi selonteoksi todetaan, taide ja kulttuuri ovat osa sivistystämme ja perintöämme edellisiltä sukupolvilta tuleville. Osallisuus kulttuuriin on sivistyksen perusta ja tärkeä osa suomalaisen yhteiskunnan arvopohjaa.

Kansalliskirjasto pitää tärkeänä kulttuuripoliittisen selonteon vision kaikkia tavoitteita. Kulttuuri on muutosvoima omassa ajassaan ja samalla muotoutuu yhteiskunnan eri ryhmien identiteettiä tukevaksi kulttuuriperinnöksi. Neljästä tavoitteesta kahdessa (tavoitteet 1 ja 3) mainitaan kulttuuriperintö. Kulttuuri ja kulttuuriperintö tunnustetaan muutosvoimana ja jokaisen oikeutena. Lisäksi tuodaan esille, että digitaalista kulttuuria ja kulttuuriperintöä vahvistetaan, mikä on positiivista.

Kansalliskirjasto haluaa korostaa kulttuuri- ja luovien alojen kansantaloudellista merkitystä, joka usein jää yhteiskunnallisessa keskustelussa taka-alalle. Kulttuuri- ja luovat alat ovat nykyään keskisuuri toimiala Suomen kansantaloudessa ja alojen kehittymistä tulisi tukea entistä enemmän. Erityisesti digitalisaatio ja kehittyneiden teknologioiden, kuten tekoälyn, käyttöönotto ja integroiminen julkisiin palveluihin myös kulttuuriperintöorganisaatioissa on jo tätä päivää, mikä omalta osaltaan osoittaa alan innovatiivisuutta ja kehittymiskykyä. Kulttuuriperintöaineistojen arvo yritystoiminnalle, erityisesti matkailu- ja ravintola-alalla on löydetty. Kuratoidun datan tuottamisessa yrityskäyttöön on paljon laajenemisen mahdollisuuksia.

Tekijänoikeudet ovat keskeisiä ja tekoälyn kehittäminen ja hyödyntäminen vaatii kansainvälisesti yhteensopivia lainsäädäntöratkaisuja, jotka takaavat paitsi luovan työn

tekijöiden oikeudet myös tieteen ja tutkimuksen toimintaedellytykset täysimääräisesti. Kansalliskirjasto on huolissaan viimeaikaisesta keskustelusta, jossa generatiivisen tekoälyn kehittämisestä huolestuneet oikeudenhaltijoita edustavat tahot ovat tuoneet esille pyrkimyksen kaventaa tiedonlouhintaa koskevaa lainsäädäntöä rajaamalla tiedonlouhinnasta pois tekoälyratkaisujen kehittämisen. Kaupallisen toiminnan osalta ratkaisu voi olla perusteltu, mutta tutkimuksen osalta se estäisi keskeisen ilmiön tutkimista ja rajaisi tutkimuksen käyttämiä menetelmiä. Jotta Suomessa tuotettu ja tallennettu kulttuuriaineisto olisi täysimittaisesti tutkimuksen tiedonlouhinnan käytössä pitäisi myös etsiä ratkaisu tekijänoikeuslain §13b ja §16b kohtien väliseen normiristiriitaan. Kulttuuriaineistolaissa aineiston keskeiseksi käytöksi määritelty tutkimus ei tällä hetkellä täysipainoisesti toteudu tämän normiristiriidan vuoksi. Tiedonlouhinnan oikeutta ei pidä rajata myöskään kirjastoihin lisensoiduissa aineistoissa.

Kansalliskirjasto kannattaa kirja-alasta tehtävää laajempaa selvitystä ja sen pohjalta tehtävää kansallista toimenpideohjelmaa kirjallisuuden tukemiseksi. Toimenpideohjelmassa on hyvä huomioida kirja-alan toimijat myös laajemmin mm. kirjastojen osalta, koska tekijöiden ansionmuodostuksessa kirjastokäytöstä saatavilla lainauskorvauksilla ja apurahoilla on merkittävä rooli.

Toimenpideohjelmassa Kansalliskirjaston kannalta tärkeimmät kohdat ja niihin ehdotettavat toimenpiteet:

1. Kulttuurin perusta tulevaisuuskestäväksi

Toimenpide-ehdotus: Kulttuurin saatavuutta tekijänoikeussuojan kärsimättä lisäisi Tekijänoikeuslain §16h pykälän (kaupallisesta jakelusta poistuneiden teosten käyttäminen) soveltamisen linjausten määrittely siten, että sen piiriin saataisiin kuulumaan kaikki kaupallisesta jakelusta poistunut aineisto sekä ei-kaupallisiin tarkoituksiin laadittu aineisto.

Toimenpide-ehdotus: Aineistojen saatavuus kirjastojakeluun digitaalisen aineiston osalta on varmistettava, jotta kirjastot säilyvät merkittävänä kulttuuripalveluna myös digitaalisessa ympäristössä. Mikäli kirjastojen digitaalisten aineistojen saatavuutta tulevaisuudessa ei varmisteta, voi syntyä tilanne, jossa julkaisut ovat saatavilla vain maksullisten palveluiden kautta. Tällöin joitakin aineistoja ei ole mahdollista saada kirjastojakeluun lainkaan, koska ne on julkaistu vain digitaalisessa muodossa. Tämä heikentää merkittävästi kulttuurista saatavuutta ja osallisuutta.

Toimenpide-ehdotus: Tämän toimenpidekokonaisuus sisällyttää kulttuuriperinnön, kirjastot, museot ja digitaalisen infrastruktuurin osaksi kulttuuripolitiikan perustaa ja nostaa niiden vahvistamisen tärkeään rooliin. Nämä ovat Kansalliskirjaston palveluiden, kuten Finnan kannalta, olennaisia näkökulmia. Finna tarjoaa esim. **Finna Luokkahuoneen** kautta mahdollisuuksia kulttuurin ja kulttuuriperinnön välittämiseen myös lapsille ja nuorille. Tulevien sukupolvien tavoittamisen tärkeys tuodaan tässä toimenpidekokonaisuudessa painotetusti esille.

Ehdotamme, että tässä kohdassa tuotaisiin vielä selkeämmin esiin myös **jokaisen oikeus kulttuuriperintöön**. Kulttuuriperinnön voisi sisällyttää esim. lauseeseen *“Varmistetaan jokaisen oikeus osallistua taiteeseen ja kulttuuriin...”* -> *“Varmistetaan jokaisen oikeus osallistua taiteeseen, kulttuuriin ja kulttuuriperintöön.*

2. Kulttuurin tekijät avainasemassa

Toimenpide-ehdotus: On tärkeää luoda infrastruktuuri, jossa teosten tutkimuskäyttöön ei sovelleta samoja ratkaisuja kuin kaupalliseen käyttöön. Jotta Suomessa tuotettu ja tallennettu kulttuuriaineisto olisi täysimittaisesti tutkimuksen tiedonlouhinnan käytössä pitäisi myös etsiä ratkaisu tekijänoikeuslain §13b ja §16b kohtien väliseen normiristiriitaan. Kulttuuriaineistolaisissa aineiston keskeiseksi käytöksi määritelty tutkimus ei tällä hetkellä täysipainoisesti toteudu tämän normiristiriidan vuoksi. Tiedonlouhinnan oikeutta ei pidä rajata myöskään kirjastoihin lisensoiduissa aineistoissa.

Toimenpide-ehdotus: Laajennetaan kirja-alan selvitystä koskemaan koko alan ekosysteemiä, myös kirjastoja. Tekijöiden ansionmuodostuksessa kirjastokäytöstä saatavilla tekijänoikeuskorvauksilla on merkittävä rooli.

3. Kulttuurin kukoistava toimintaympäristö

Toimenpide-ehdotus: Tarkastellaan tekijänoikeuslainsäädäntöä ja varmistetaan, että se mahdollistaa yleisten kirjastojen toiminnan myös digitaalisessa ympäristössä.

Millaisena näette oman tai edustamanne tahon roolin kulttuuripoliittisen selonteon toimeenpanossa?

Kansalliskirjasto vastaa julkaistun kulttuuriperinnön tallentamisesta ja sen tarjoamisesta kaikkien käyttöön mahdollisimman avoimesti, mutta tekijänoikeuksia kunnioittaen. Kansalliskirjasto kehittää valmiuksiaan tukea kulttuuriaineistoa hyödyntäviä uusia tutkimusmenetelmiä sekä aineistojen hyödyntämistä yritystoiminnassa.

Kansalliskirjasto on kirjasto- ja kulttuuriperintöpalveluiden digitaalisen infrastruktuurin merkittävä tarjoaja ja kehittäjä. Yksi Kansalliskirjaston rooleista on toimia kulttuurin perustan tulevaisuuskestävyyden vahvistajana digitaalisten alustojen ja työkalujen kehittämisen kautta. Kansalliskirjaston palvelut tarjoavat ajantasaista tietoa ja ohjeita kirjasto- ja kulttuuriperintöorganisaatioille ja näiden sidosryhmille sekä fasilitoivat yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Kansalliskirjaston tarjoamat valtakunnalliset digitaaliset palvelut (kuten Finna, E-kirjasto, digi.kansalliskirjasto.fi, Finto ja Finto AI) muodostavat yhdessä merkittävän ja yhteentoimivan infrastruktuurin digitaalisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön tarjoamiseksi ja jokaisen kulttuurin liittyvien oikeuksien toteutumiseksi. Jo olemassa olevan infrastruktuurin ja yhteisten palveluiden kehittäminen ja uusien ratkaisujen innovointi on jatkossakin Kansalliskirjastolle luonteva rooli.